

Thijl Sunier, *Making Islam work: Islamic authority among Muslims in Western Europe*. Leiden: Brill, 2024. 317 str.
ISBN 978 90 04 52185 8 (printano izdanje),
ISBN 978 90 04 68492 8 (e-knjiga).

Antropologija islamskog autoriteta

Knjiga intrigantnog naslova *Making Islam work: Islamic authority among Muslims in Western Europe* [Pokretanje islama: islamski autoritet među muslimanima u zapadnoj Evropi] objavljena je krajem 2023. godine, a izdavač je renomirani Brill iz Leidena. Autor ove knjige je Thijl Sunier, profesor emeritus antropologije religije s Univerziteta Vrije iz Amsterdama (Nizozemska). Pisao je i objavljivao o islamu u Evropi, islamskim pokretima, a i glavni je urednik *Journal of Muslims in Europe*. Knjiga sadrži uvodni dio, šest poglavlja, zaključak, rječnik pojmova, popis literature na koju se autor referirao u knjizi i indeks imena i pojmova na ukupno 317 stranica vrlo preglednog i tehnički lijepo uređenog teksta.

Središnja tema ove knjige izražena je u podnaslovu, a to je islamski autoritet među muslimanima zapadne Evrope, tj. muslimanima migrantskog porijekla. Izraz „islamski autoritet“ svjesno je izabran u odnosu na „muslimanski autoritet“ jer Sunier želi naglasiti da je upravo ono što se poima kao „islamsko“ uvijek i stalno predmet jedne vrste spora. Istraživanja koja su utkana u ovu knjigu većinom je provodio autor, a pojedina istraživanja proveli su doktorandi pod njegovim mentorstvom. Ta istraživanja dominantno su provođena u muslimanskim zajednicama zapadne Evrope, dok muslimanske zajednice istočne i jugoistočne Evrope, tj. autohtone muslimanske zajednice, nisu uključene. Ipak, Sunier smatra da je ono što je izrečeno u sadržaju ove knjige relevantno i za te zajednice.

Ključno pitanje kojim se bavi u ovoj knjizi Thijl Sunier definira na sljedeći način: „Na koji se način islamski autoritet manifestira među muslimanima koji potječu iz migrantskog okruženja u Evropi te koji faktori, konteksti i okolnosti određuju proces oblikovanja autoriteta?“ Ovo pitanje razmatrano je kroz

unutarnje muslimanske rasprave, ali i u širem društvenom kontekstu, okolnostima i događajima koji imaju važnu ulogu u ovom procesu. U sadržaju knjige, odgovor na ovo pitanje ponajprije je opisnog karaktera u smislu oslikavanja širokog dijapazona različitih vrsta razumijevanja i razvoja islamskog vjerskog autoriteta. Takav pristup nudi široko polje teorijske utemeljenosti različitih pristupa ovoj temi. Potencijalna slabost ovog pristupa nalazi se u mogućnosti pogrešnog razumijevanja snage i utjecaja različitih vrsta vjerskih autoriteta. Svaki opisani fenomen u ovoj knjizi zaslužuje svoje mjesto, no nisu svi na istoj razini društvene relevantnosti i to ne treba gubiti iz vida prilikom općenite analize ove teme. U kontekstu glavne teme ove knjige, upravo se pitanje hijerarhije otvara kao ključno pitanje koje bi pomoglo strukturirati i jasnije pozicionirati elemente širokog polja predstavljenog u sadržaju ove knjige.

Glavni naslov knjige (*Making islam work*) deriviran je iz naziva istraživačkog projekta koji je autor proveo od 2013. do 2019. godine s kolegom u Nizozemskoj, a kao antropolog religije on navodi da je potaknut istraživanjem pitanja kako ljudi čine da religija radi za njih i druge te koji faktori utječu na to. Među prvim napomenama u uvodu potcrtan je stav da islamski autoritet ne emanira, sam po sebi, iz dekontekstualizirane srži onoga što bismo mogli nazvati „islamom knjige“. Iako je utemeljenost znanja ključna, po autoru je praktična primjena tog znanja ono što „pokreće stvari“.

Pri definiranju religijskog autoriteta, Sunier navodi da se ta tema bavi pitanjima istine, autentičnosti, legitimnosti, povjerenja, etike i imaginacije u saodnosu s religijskim pitanjima. Iako se pojam „religijskog autoriteta“ najčešće pripisuje *religijskim profesionalcima* (Sunier ovaj izraz koristi kad govori o ulemi, imamima i sl.) povezanim s institucionalnim i sa znanjem povezanim kompetencijama i pozicijama, autor navodi da ovaj pojam smatra sveobuhvatnijim i raznolikijim od pukog statusa religijskih profesionalaca i elita ili islamskih teoloških izvora te u ovoj knjizi prikazuje upravo tu raznolikost. Temeljeno na shvaćanju autoriteta kao atributa koji kreiraju ljudi, Sunier tvrdi da je vjerski autoritet naglašeno privremen i uvjetan, uz stalno evoluirajuću društvenu dinamiku i konfiguraciju moći, a sve se odvija kao interaktivna društvena praksa unutar društveno-političkog područja. Važna je i napomena u kojoj se navodi da čak i kad autoritativni status osobe proizlazi iz vjerske institucionalne strukture poput katoličkog svećenstva ili službene uleme u nekim zemljama, vjernici praktičari njihov autoritativni status moraju priznati te stalno iznova potvrđivati.

Ključna dimenzija Sunierovog predstavljanja i razumijevanja vjerskog autoriteta jeste izraz *authority-making* (nastanak ili oblikovanje autoriteta) jer ovim izrazom ukazuje na shvaćanje autoriteta kroz procesni i atributivni karakter. Upravo zato fokus ove knjige jeste na stvaranju (nastanku) autoriteta i faktorima

koji doprinose tome. Sunier naglašava da je nastanak ili oblikovanje autoriteta posebno izraženo u situacijama promjene, transformacije ili u situacijama bez presedana. Tada dolazi do određene vrste „preslaganja“ i redefiniranja autoriteta, a u konkretnom slučaju kojim se ova knjiga bavi, takav je proces pokrenut migracijom muslimana u Evropu nakon Drugog svjetskog rata.

U prvom poglavlju, Sunier se bavi „religijskim posrednicima“ (*religious brokers*) koji su bili glavne kontaktne tačke unutar migrantskih zajednica u ranijoj fazi. Pojavili su se krajem 70-ih godina 20. stoljeća, da bi ih tijekom 90-ih godina jednostavno prerasli. Oni su predstavljali muslimane u različitim zajednicama unutar raznih država (kontekst se razlikovao), ali su utjecali i na samopercepciju muslimana na lokalnoj razini. Bili su ključne osobe koje su imale ulogu posrednika u snalaženju doseljenika u novim sredinama te su bili i neka vrsta autoriteta.

Drugo poglavlje govori o tekućim debatama o načinima definiranja izvora znanja o islamu u evropskom kontekstu, a sve je prikazano kroz pitanje obrazovanja imama u Evropi. To je pitanje koje je, kako autor kaže, visoko politizirano i u njemu sudjeluju brojni učesnici iz različitih segmenata društva. Svi oni sudjeluju u pokušajima definiranja „dobrog“ imama te nude svoja gledišta o legitimnosti i kvaliteti religijskih profesionalaca. Redefiniranje shvaćanja autoriteta i promjena u nastanku i razvoju autoriteta događa se u spomenutoj specifičnoj situaciji nakon migracije muslimana u Evropu nakon Drugog svjetskog rata, a jedan od primjera je i izmjena uloge imama u Evropi, u odnosu na ulogu koju imam ima u većinskim muslimanskim državama. U ovom poglavlju navodi se da imami u Evropi spajaju više zadataka, a pored ritualnih i pastoralnih praksi, imaju vrlo važnu ulogu u komunikaciji i primjeni islamskog znanja te često djeluju kao predstavnici i glasnogovornici islama. Važnost teme obrazovanja imama za evropske vlade autor vidi u trima temeljnim motivima: usklađivanju religijskih aktivnosti s projektom sekularno-liberalne države, uključivanju imama u vladine integracijske ciljeve i sprečavanju radikalizacije mladih muslimana. Navodi se da je, iz perspektive muslimana, ključni uvjet za islamski autoritet legitimnost imama koju razumijeva šire od kvalitete kurikuluma, a tiče se i pitanja da li lokalna muslimanska zajednica prihvaća nekog imama. To prihvaćanje svoj korijen ima u znanju, dodatnim vještinama, ali i u praktičnom iskustvu koje se stječe kroz godine rada u nekoj zajednici.

U trećem poglavlju analizira se primjer praksi unutar pokreta Hizmet, uz naglasak na *sohbet* u njegovom edukativnom i pobožnom smislu. Autor vezu s temom islamskog autoriteta vidi u načinu kako se „diskurzivne zajednice konstituiraju kroz pedagoške programe oko specifičnih shvaćanja *islamijeta* (*muslimness*)“. U ovom poglavlju nudi se povijesni pregled djelovanja pokreta Hizmet, posebno unutar Nizozemske, a detaljno se analizira atmosfera i način

provođenja *sobbeta*, kao posebne vrste pobožne prakse unutar pokreta koja usmjerava i oblikuje način pobožnog samooblikovanja osobe. U tom procesu neizostavna je uloga vjerskog autoriteta koji predstavlja vezu s vođom pokreta koji je „prisutan“ u analiziranoj aktivnosti „plačne propovijedi“ (*weeping sermon*).

Četvrto poglavlje posvećeno je onome što je autor nazvao „alternativnim autoritetima“, tj. onim procesima nastanka i razvoja autoriteta koji u većini slučajeva nisu percipirani kao autoriteti, ne posvećuje im se dovoljno pažnje, ali imaju vrlo važnu ulogu u svakodnevnoj vjerskoj praksi. Sunier govori o ženskom autoritetu i vodstvu u različitim inicijativama koje se odnose kritički prema ustanovljenom religijskom *statusu quo*, autoritetu na lokalnoj razini te halal-područjima ili oblastima u kojima muslimanke i muslimani oblikuju prostor oko sebe tragajući za načinima življenja svoje vjere (različite vrste treninga, sporta, islamskog savjetovanja...). Radi se o modalitetima koji često ostaju neprepoznati, neprimijećeni ili, čak, marginalizirani, ali su vrijedni razmatranja u razumijevanju autoriteta jer nude raznolike uvide u vjersku svakodnevnicu muslimanki i muslimana.

Peto poglavlje govori o praksi ‘medžlisa’ u šiitskom vjerskom životu, uz poseban naglasak na *online* praksama, koje predstavljaju izazov tradicionalnom shvaćanju i doživljaju autoriteta. Narator ima važnu ulogu i on vodi kroz duhovno, vjersko i emotivno putovanje. Taj ritual Thijl Sunier razumijeva kao snažnu emotivnu formu koja pokreće proces potvrđivanja autoriteta. Analizirani su i pojedini popularni šiitski učenjaci koji su vrlo prisutni u *online* svijetu, uz poseban naglasak na Sayedu Ammaru Nakshawaniju, koji je najčešće spominjan u istraživanju o medžlisu.

Šesto poglavlje bavi se različitim praksama i situacijama uz zajednički nazivnik u obliku *brendiranja* islama, tj. analiziraju se načini kako sve različiti sudionici debata, razgovora i društvenog diskursa karakteriziraju različite stvari „islamskim“. Sudionici pretendiraju na to da opišu i predstave ono što oni doživljavaju „pravim“ islamom ili tačnim razumijevanjem onoga što islam predstavlja. Takav postupak *brendiranja* zahtijeva i određene sposobnosti da bi nešto bilo prihvaćeno i prisutno u javnosti. Neizostavan primjer za javne debate o islamu jeste pitanje hidžaba, te je to pitanje analizirano u ovom poglavlju knjige. Navedeno je kako se tijekom tih debata nudi simplificirana slika koja gubi iz vida nijanse i širu sliku, a „hidžab na javnom mjestu“ postaje brend s brojnim slojevima značenja. Kroz godine, hidžab je postao simbol borbe protiv diskriminacije i isključivanja muslimanskih žena sa tržišta rada. Više od svega, navodi autor, hidžab je postao objekt islamskog brendiranja u Evropi u zadnjim desetljećima. Drugo pitanje kroz koje je analizirano brendiranje islama jeste pojam halala, a tu su i „halalifikacija“ te islamizacija. Postepenim razvojem, halal postaje način

„bivanja u svijetu“. S druge strane, pojam „islamizacije“ Sunier koristi da bi opisao različite vrste brendiranja islama kroz kritiku kojom se ukazuje na egzistencijalnu prijetnju koju islam predstavlja Evropi. Autor navodi da je „muslimanski bijes“ postao temeljna jezička figura u medijima kojom se ukazuje na zločine i nasilje koje čine muslimani, a sve biva vizualizirano kroz sliku gnjevnog, bradatog muslimana. I jedna i druga strana („halalifikacija“ i „islamizacija“) povezane su s pitanjem islamskog autoriteta jer ukazuju na suprotstavljene predodžbe o islamskom pejzažu u Evropi, tj. o odnosu muslimanki i muslimana prema svom okruženju u Evropi. Treći dio koji se analizira u ovom poglavlju jeste pitanje predstavljanja, produkcije znanja i akademskog brendiranja. U svakom od ovih dijelova Sunier navodi primjere izazova koji opterećuju tu tematiku. U pitanju predstavljanja, postavljaju se dva temeljna problema. Prvo je etičko pitanje o „pravom“ islamu i ko može imati privilegiju da određuje što je tačno, a što nije. Drugi problem jeste problem odanosti, tj. postavlja se pitanje u čije ime nastupaju aktivisti i lideri. Sunier ističe da u kriznim situacijama ove dimenzije imaju vrlo snažnu interakciju. Zahtjev postavljen pred muslimane da govore „jednim glasom“ također predstavlja svojevrstan izazov jer se tako simplificira brendiranje „dobrog“ i „lošeg“ muslimana, a u takvom kontekstu snažni i moćni glasovi dominiraju političkom scenom i javnom platformom, što u konačnici dovodi do onemogućavanja diversifikacije. Akademski svijet nudi svoje vrste izazova u razumijevanju islamskog autoriteta, poput epistemološkog pitanja pozicioniranja proučavanja islama te pozicionalnosti istraživača (njegovog odnosa prema različitim segmentima vlastitog identiteta). Propituje se pristranost istraživača koji je muslimanskog porijekla, no taj izazov postaje potpuno drugačiji i opisuje se kao „vrijedna insajderska perspektiva“, ukoliko se radi o ljudima koji su muslimanskog porijekla ali su kritični prema islamu. Autor navodi da je sasvim jasno da je autoritet temelj odgovora na pitanje „ko govori u ime islama“, bez obzira postavlja li se to pitanje u doktrinarnom, političkom ili znanstvenom smislu.

U zaključku, Sunier nudi opći pregled sadržaja knjige, međusobnu isprepletenost dijelova i poglavlja ove knjige te povezanost konceptualnih niti unutar knjige. U ovome dijelu ističe odnos moći i uleme te nudi negativan odgovor na pitanje da li se proces islamskog autoriteta na kraju svodi na potvrdu moći ustanovljene uleme. Također, Sunier ističe da je uvidio krucijalnu ulogu muslimanskih žena u nastanku islamskog autoriteta. Usto, on naglašava da je, kroz rad na ovoj knjizi, izoštrio vlastito gledište na aktivnu ulogu evropskih država u religijskim pitanjima. Na samom kraju, u završnom dijelu zaključka, Sunier, kako sam kaže, hrabro predlaže da njegova knjiga nudi dovoljne temelje i početne tačke za nastavak istraživanja na polju islamskog autoriteta.

Profesor emeritus Thijl Sunier u ovoj knjizi nudi akademski utemeljen uvid u dinamiku nastanka i oblikovanja islamskog vjerskog autoriteta među muslimanima u zapadnoj Evropi. Identificirajući i analizirajući brojne aktere te faktore u ovom procesu, knjiga nam nudi pregled vrlo kompleksnog pejzaža koji nadilazi simplificirajuću sliku u svakom svome koraku. Posebna je vrijednost ove studije što poziva na konstantno širenje polja i otvaranje prostora za upoznavanje utjecaja brojnih faktora. Samim time dolazi i do produbljivanja spoznaje o (samo) percepciji muslimanki i muslimana u savremenom društvu zapadne Evrope.

Senad Hevešević